

Apoštolské veličenstvo

Karol Gazdík

21. júla 2023 ✝ *História*

Minulý mesiac patril v mojich článkoch trom uhorským panovníkom, z ktorých dvaja mali výročie svojej pozemskej korunovácie – získali Svätoštefanskú korunu, a jeden výročie svojej korunovácie pre nebo – získal nimbus. Týmto článkom by som chcel vo všeobecnosti nadviazať na to, čo s funkciou uhorského kráľa súvisí – titul, koruna a korunovácia.

Titul a legitimita

Uhorský kráľ bol nepochybne hlavou Uhorského kráľovstva, disponujúc viacerými právomocami. Tými najdôležitejšími boli vojenské, súdne, zákonodarné, správne a hospodárske. V majestáte uhorského panovníka sa vynímala aj posvätnosť osoby kráľa, ktorá vychádzala z posvätnosti arpádovského rodu. Ak by sa chcel niekto nad tým zamýšľať, stačí mu pripomenúť kanonizácie v tomto rode: sv. Štefan, *sv. Ladislav*, sv. Imrich, sv. Margita Uhorská (dcéra Bela IV.) či sv. Alžbeta Durínska (dcéra Ondreja II.).

Práve cez túto posvätnosť úradu uhorského kráľa by sme mohli premosť ku zaujímavému titulu, ktorý sa s touto hodnosťou spája – *Apoštolské veličenstvo*. Ide o štylizovaný titul používaný uhorskými kráľmi s odkazom byť apoštolmi kresťanstva posledných dní. Pôvod tohto titulu sa datuje približne do roku 1000, kedy ho pápež Silvester II. udelil svätému Štefanovi, prvému kresťanskému kráľovi Uhorska. Ten ho mal dostať ako uznanie za presadzovanie a zavádzanie kresťanstva v Uhorsku a svoju horlivosť pri obracaní pohanov. Podľa tradície dostal Štefan aj cirkevný titul apoštolský legát. Habsburská dynastia sa považovala za dedičov svätého Štefana a s ním spojeného titulu, o ktorom tvrdili, že ho udelil pápež Silvester.

V pápežskej bule z 27. marca roku 1000 sa však priamo tento titul nespomína, akurát len to, že pápež oslavoval kráľa ako skutočného „apoštola“ Krista, s odvolaním sa na jeho svätú prácu pri šírení katolíckej viery v Uhorsku.

Zobrazenie Štefana I. na uhorskom korunovačnom plášti z roku 1031.

zdroj: wikimedia commons

Titul „*apoštolský kráľ*“ bol pre uhorského panovníka oficiálne potvrdený až motu proprio pápeža Klementa XIII. – *Carissima in Christo filia* – z roku 1758 a potom používaný všetkými uhorskými kráľmi, ktorí boli titulovaní ako „*apoštolskí králi uhorskí*“. Úspešný posun na konečné uznanie tohto titulu do roku 1758 nezvládol žiaden kráľ, musela prísť až Mária Terézia.

Uhorskí králi však neboli jediní, ktorí dostali špeciálny kráľovský titul od pápeža. Napríklad francúzski králi dostali od pápeža okolo roku 1380 titul *Najkresťanskejšie veličenstvo*, španielski králi v roku 1493 *Najkatolíckejšie veličenstvo*, anglický kráľ Henrich VIII. dostal na 9 rokov titul *Obranca viery, cisári Svätej ríše rímskej* mali titul *Obranca Cirkvi* (Žigmund Luxemburský sa ako rímsky kráľ aj vnímal ako *advocatus et defensor ecclesiae*, a preto sa snažil doceliť zvolanie cirkevného snemu, ktorý by ukončil západnú schizmu) a portugalskí králi dostali v roku 1748 zas titul *Najvernejšie veličenstvo*.

Zaujímavé je právne dokonštituovanie pravidiel, bez ktorých sa žiadny pretendent nemohol stať legitímnym uhorským kráľom. Proces potvrdenia legitimacy kráľa sa vyvíjal od 13. storočia. Medzi tieto kvázi „ústavné“ pravidlá z čias stredoveku patrilo to, že korunováciu musel vykonať ostrihomský arcibiskup ako najvyššie postavený predstaviteľ katolíckej Cirkvi v Uhorsku (mimochodom, v Ostrihome sa narodil svätý Štefan I.), muselo sa korunovať Svätostefanskou korunou, miestom korunovácie mala byť Bazilika sv. Štefana v Stoličnom Belehrade (*Székesfehérvár*) a kráľ musel byť zvolený a uznaný šľachtou. Miesto korunovácie sa samozrejme zmenilo po tom, čo sa staré korunovačné mesto dostalo pod osmanskú nadvládu a bazilika bola zničená. Neskorší Habsburgovci sa museli poobzerať po nejakej inej alternatíve namiesto Stoličného Belehradu. A tú alternatívu našli na našom území v Prešporku.

Prvé dve pravidlá tvoriace legitimitu uhorských kráľov vždy spomínam žiakom, keď im opisujem trnistú cestu Karola Róberta na trón. Práve v jeho osobe vidíme skutočnosť, že sa to s tou legitimitou myslelo vážne. Karol Róbert bol totiž korunovaný až trikrát! Prvýkrát to bolo v roku 1301 provizórnou korunou v

Ostrihome tamojším arcibiskupom, zatiaľ čo jeho protikandidát Václav bol pre zmenu korunovaný Svätoštefanskou korunou, ale kaločským arcibiskupom. Teda legitimitu nemal ani jeden. Po tom, čo bolo Václavovi Rímom prikázané stiahnuť sa, odišiel do Čiech a Karol Róbert absolvoval v roku 1309 druhú korunováciu. No ani pri nej nebola použitá Svätoštefanská koruna, hoci bol kráľ opäť korunovaný ostrihomským arcibiskupom, avšak v Budíne. Jeho tretia korunovácia, tentoraz Svätoštefanskou korunou v Stoličnom Belehrade a z rúk ostrihomského arcibiskupa, prebehla v roku 1310. Až potom bola kráľova korunovácia považovaná za plne legítimnú.

V neskorom stredoveku sa rozvinula myšlienka, že koruna používaná pri korunovácií patrí štátu a kráľ môže reprezentovať štát iba po tom, čo je touto korunou korunovaný. Svätoštefanskej korune bol teda prisudzovaný zvláštny symbolický význam, a to viac ako vo väčšine iných krajín. V dokumentoch sa aj neustále hovorí o korune a mienený je pritom štát. Označenie „Zeme svätoštefanskej koruny“, ktoré okrem centrálneho územia osídleného Maďarmi zahŕňalo aj veľké časti iných krajín, sa udržalo až do konca monarchie.

Uhorské korunovačné insígnie

Základom uhorských korunovačných klenotov je samozrejme už spomínaná Svätoštefanská koruna. Za „svätoštefanskú“ sa označuje preto, lebo sa jej pripisuje legenda, že prvá hlava, na ktorú bola pri korunovácií položená, bola hlava prvého uhorského kráľa sv. Štefana. No na základe vedeckých štúdií bolo zistené, že túto korunu pri uvedenej korunovácií vôbec nepoužili.

Pôvodnú „Štefanskú“ korunu, tvorenú pravdepodobne zlatou obručou zdobenou klenotmi, poslal Štefanovi ku korunovácií v roku 1000 pápež Silvester II. po sv. Astrikovi, 1. arcibiskupovi kaločskom. Osud tejto konkrétnej insígnie nie je úplne jasný, pravdepodobne bola v roku 1044, keď padla do rúk Henricha III., poslaná späť do Ríma. Existuje správa, podľa ktorej ešte v 17. storočí visela pod neskôr zbúranou Veronikinou bránou.

Uhorské korunovačné klenoty

zdroj: dailynewshungary.com / MTI Foto: Kovács Tamás

Dnešná koruna, označovaná ako Koruna svätého Štefana, nie je teda so zmieňovanou starou korunou zrejme identická, aj keď boli neustále predkladané teórie o kontinuite ich jednotlivých častí. Súčasná koruna sa skladá z dvoch častí: spodnej, takzvanej gréckej koruny a hornej latinskej koruny. Grécka koruna je jednoduchá zlatá obruč so vsadenými drahokamami a ozdobená emailovými obrázkami archanjelov Gabriela a Michala, svätého Juraja, Demetera, Kozmu a Damiána. Na obruči sú posadené dve centrálne polkruhové plakety, pričom tá predná zobrazuje Krista, zadná byzantského cisára Michala VII. Dukasa. Po bokoch sú

ešte umiestnení Michalov syn a spoluvládca Konštantín a tiež uhorský kráľ Gejza I.

Obrázky na tejto korune boli zhotovené v roku 1074 v Byzancii, no nepochádzajú z koruny pre Gejzu, pretože žiadny panovník nenosil na korune vlastné vyobrazenie. Či pochádzajú zo ženskej koruny alebo z iného predmetu, nie je jasné. Podľa výskumov Jozefa Déera je veľmi pravdepodobné, že takzvaná *corona graeca* je v Uhorsku spracovaná ženská koruna z poslednej štvrtiny 12. storočia, z doby vlády Bela III., na ktorej boli použité staršie emailové obrázky. Celá grécka koruna je ozdobená perlovým lemovaním po celom obvode na spodnej i vrchnej časti.

Na grécku korunu bola na prelome 12. a 13. storočia posadená takzvaná latinská koruna (*corona latina*), ktorá tvorí striedajúce sa trojuholníkové a polkruhovú výčnelky (*pinnaculy*) so vsadenými klenotmi. Ku korune boli ešte pridané príviesky, štyri na oboch stranách a jeden vzadu, na ktorých sú zavesené do trojlístka usporiadané drahokamy. Dvoma pásmi boli tieto prvky navzájom spojené do uzavretej koruny. V strede pásov je zobrazený Kristus Pantokrator a ďalej zobrazenie apoštolov – Ondreja, Petra, Tomáša, Jakuba, Pavla, Filipa, Jána a Bartolomeja. Zaujímavé je, že existujú obrázky len ôsmich apoštolov, z čoho možno usudzovať, že pásy neboli zhotovené pre korunu, ale že boli súčasťou nejakého iného predmetu a použité dodatočne. Vrchol tvorí malý zlatý krížik, zakončený guľôčkou.

Svätostefánska koruna a vysvetlenie pôvodu jej nakloneného krížika.

zdroj: snímka z autorovej výučbovej prezentácie PowerPoint

Ako ďalší dôležitý korunovačný predmet treba spomenúť korunovačný plášť – omšové rúcho, venované ako votívny dar svätým Štefanom a jeho ženou, a prepracované – je na ňom zobrazená ikonografia triumfálneho *Te Deum*.

Uhorské žezlo typovo zodpovedá východnému kyjovito rozšírenému žezlu. Pozostáva z hlavice z horského krištáľu, do ktorého sú vyrezané tri levy, zlatej objímky a rukoväte a desiatich zlatých retiazok, na ktorých visia zlaté guľôčky. Guľa z horského krištáľu sa datuje pravdepodobne do 10. storočia a pochádza asi z ríše Fátimovského kalifátu. Krycia doštička s motívom magického uzla a objímka z ušľachtilého kovu je pravdepodobne z čias svätého Štefana. Typ žezla je však starší a poukazuje na dobu pred obsadením územia Uhorska.

Korunovačný meč sa nachádza v pražskej klenotnici. Jeho rukoväť s neonormanskými rytinami v takzvanom vikingskom štýle dáva tušiť, že patril k pôvodným insígniám svätého Štefana. Ríšske jablko s dvojitém krížom, uhorským symbolom zbrane, je naproti tomu relatívne mladé, bolo vyrobené až v 14. storočí Karolom Róbertom z Anjou a nesie jeho znak.

Korunovácia uhorských panovníkov

V strohej jednoduchosti by sme mohli povedať, že celkový, už vyvinutý korunovačný obrad uhorských panovníkov mal 8 častí: postavenie a posvätenie korunovačného pahorku navrhnutím donesenej zeminy zo všetkých žúp Uhorska, samotná korunovácia kráľa ostrihomským arcibiskupom a zástupcom uhorskej šľachty v osobe palatína, korunovácia kráľovnej, slávnostný sprievod mestom s rozhadzovaním mincí okolostojacemu ľudu, pasovanie mužov z významných rodín za rytierov Zlatej ostrohy, zloženie kráľovskej prísahy vopred odsúhlasenej korunovačným snemom, na korunovačnom pahorku akt švihania mečom kráľa Štefana I. na všetky svetové strany a zakončenie slávnostnou hostinou.

Korunovácia uhorských kráľov

zdroj: YouTube kanál autora

Obširnejšie tieto jednotlivé obrady vysvetľuje Karl Vocelka vo svojej skvelej knihe *Život Habsburgovcov* z roku 2012, ktorá je cenným zdrojom tohto článku, a to i v časti opisujúcej uhorské korunovačné insígnie.

Samotná korunovačná ceremónia sa od západných vzorov príliš nelíšila. Svetskí veľikáni ríše niesli insígnie, duchovní vykonávali korunováciu v rámci omše, ktorá bola niekoľkokrát prerušená. Najskôr sa arcibiskup z Ostrihomu (od korunovácie Ľudovíta II. v roku 1508 ho v tomto bode nahradil palatín – miestodržiteľ a zástupca kráľa) spýtal prítomných, či príslušného vládcu chcú za kráľa, načo sa ozvalo všeobecné zvolanie: „*Chceme!*“ Kráľ nato zložil prísahu na Bibliu, v ktorej prisľúbil, že bude krajine vládnuť spravodlivo, zachová mier a bude rešpektovať práva šľachty a duchovenstva. Potom si ľahol na zem pred oltár a bol pomazaný medzi ramenami a na pravej paži

V sakristii nasledovalo oblečenie *dalmatiky*, rukavíc, purpurových biskupských črievic a korunovačného pláštá svätého Štefana. Nakoniec boli panovníkovi odovzdané korunovačné insígnie – ríšske jablko, s ktorým mal chrániť Cirkev, ako prikazovala príslušná modlitba, žezlo ako nástroj spravodlivosti a apoštolský kríž, ktorý symbolizoval najvyššie patronátne právo kráľa.

Po zaodení panovníka do lesku kráľovského majestátu a odovzdaní insígnií nasledovalo nasadenie koruny – to vykonávali spočiatku len arcibiskupi. Pritom boli prednesené tieto slová: „*Prijmi korunu zeme, ktorú ti vsadí na hlavu ruka biskupa, nezasluhujúc také pocty, menom Boha Otca, Syna a Ducha Svätého, a vezmi na vedomie, že znamená slávu a česť svätosti a cnosť odvahy a vedz, že sa tým zúčastňuješ našich služieb; preto buď ti Cirkev Kristova nápomocná v každom boji a buď prezieravým a užitočným vládcom zeme, ktorá ti bola Bohom daná a tebe v mene apoštolov a všetkých svätých i s ich požehnaním prenechaná, aby si sa vyznamenal nekonečnou slávou medzi hrdinami, ktorí sú cnosťami ozdobení ako klenoty, korunovaní cenou večnej blaženosti, skrze nášho mesiáša a spasiteľa Ježiša Krista, ktorého meno nosíš a ktorého si dôverníkom, ktorý žije a vládne a pánom je aj so svojím otcom až na veky vekov. Amen.*“ Po roku 1508 nasadzoval korunu kráľovi na hlavu palatín spoločne s arcibiskupom ostrihomským.

Arcibiskup a uhorský palatín spoločne korunujú Františka I. za uhorského kráľa, 1792.

zdroj: wikimedia commons

Tento cirkevný akt sa len v nepodstatných rysoch líšil od porovnateľných ceremónií v ríši alebo v Čechách. Okolo roku 1490 bolo pri korunovácii Vladislava II. vykonaných v ceremónii niekoľko zmien. Cirkevný obrad bol zachovaný, ale doplnený o niektoré svetské prvky, ktoré boli možno obvyklé už predtým, ale až z tejto korunovácie o nich máme písomný doklad. Kráľ v kompletnom ornáte musel ísť na koni z katedrály do iného kostola v Stoličnom Belehrade, do Kostola svätého Petra, ktorý bol ešte starší ako bazilika založená Štefanom. V Kostole svätého Petra, v ktorom bol pochovaný Štefanov otec Gejza, prvé kresťanské knieža Uhorska, sa kráľ posadil na trón, pasoval niekoľko vyvolených za rytierov rádu Zlatej ostrohy a rozhodol v dvoch súdnych sporoch, ako prislúchalo jeho funkcii s najvyššou súdnou právomocou.

Potom korunovaný kráľ opäť vysadol na koňa a išiel k vrchu neďaleko mesta, kde zložil prísahu na ústavu krajiny – Zlatú bulu Ondreja II. z roku 1222, ktorá zaručovala šľachte právo na odpor, a zákon Ľudovíta Veľkého z roku 1352, v ktorom boli zhrnuté privilégia stavov. Korunovačnú prísahu prevzal od kráľa palatín; preláti zeme, ktorí predsedali cirkevnému obradu, boli iba svedkami. Potom kráľ odcválal na koni na vrch korunovačného pahorka, vytasil meč a švihol ním do všetkých štyroch svetových strán, aby tak symbolicky vyjadril, že je pripravený brániť krajinu proti všetkým nepriateľom, nech už prídu odkiaľkoľvek. V roku 1440 vykonal Vladislav I. tieto symbolické rany mečom aj z kostolnej veže, vyklonený z jej okien.

V závere filmu *Sissi, mladá cisárovná* (1956), kde došlo ku korunovácii cisárskeho páru za uhorského kráľa a kráľovnú, môžeme pri akte švihania mečom svätého Štefana počuť aj tieto sprievodné slová: „*Týmto sľubujem Bohu všemohúcemu, že budem uhorskú zem chrániť pred každým nepriateľom, či už príde od východu, z juhu, zo západu alebo zo severu.*“

František Jozef I. na predmostí Lánchíd v Pešti, kde vykonáva štyri švihnutia mečom na korunovačnom pahorku.

zdroj: wikimedia commons

Uhorská korunovácia Maximiliána II. v roku 1563 v Prešporku stanovila pravidlá pre novodobú uhorskú korunováciu. Po slávnostnom príchode z Viedne cez Kopčany a po zvolaní ríšskeho snemu, ktorý vykonal voľbu, sa v honosne vyzdobenom Dóme svätého Martina konala korunovácia. Maximilián v purpurovej tóge prišiel k oltáru, kde ho prijal arcibiskup z Ostrihomu. V kaplnke Svätej Trojice mu cez ramená prehodili korunovačný plášť svätého Štefana. Potom pred ním kráčali zástupca palatína Batthyány s korunou, zemský sudca Ondrej Báthory so žezlom, pokladník Mikuláš Zrínsky s ríšskym jablkom, chorvátsky vicekráľ Peter Erdödy s dvojitém krížom, vrchný štolba František Táhy s vytaseným mečom a Gábor Perény s mečom kráľa Štefana v pošve.

Za nimi nasledovali Mikuláš Báthory s uhorskou koruhvou (zástavou) a šesť ďalších pánov so zástavami krajín, ktoré boli Uhorsku podriadené, teda Dalmácie, Chorvátska, Slovinska, Srbska, Bosny a Bulharska. Nasledovala prísaha a pomazanie za oltárom, švihnutie mečom svätého Štefana doľava a doprava, a potom palatín položil zhromaždeným otázku, či chcú Maximiliána prijať za kráľa.

Nato palatín a biskupi Maximiliána korunovali, odovzdali mu insígnie a intronizovali ho. Zastupujúci palatín pritom trikrát zvolal „Vivat Rex!“ Počas svätého prijímania – pod obojm spôsobom – arcibiskup z Kaloče kráľovi korunu na malú chvíľu sňal z hlavy. S korunou, korunovačným plášťom a mečom potom kráľ opustil kostol, ostatné insígnie a zástavy boli nesené pred ním. Zatiaľ čo dvaja heroldi rozhadzovali mince, kráľ sa po purpurovo červenom koberci – od roku 1608 bol koberec vo farbách červenej, bielej a zelenej – odobral do františkánskeho kostola. Ten bol akousi náhradou kostola svätého Petra v Stoličnom Belehrade.

Tu nový kráľ pasoval celý rad členov popredných rodín za rytierov rádu Zlaté ostrohy a zložil panovnícku prísahu. Na koni potom vyšiel na umelo navrhnutý kopec pri dunajskom prievoze na takzvanú korunovačnú jazdu, kde vykonal symbolické švihnutia mečom. Nakoniec sa celá panovnícka rodina s arcibiskupom z Ostrihomu a z Kaloče odobrala k slávnostnej tabuli. V roku 1608 sa tejto hostiny prvýkrát zúčastnil aj

palatín. Novo korunovaný kráľ tiež udeľoval amnestie, podobne ako v Čechách.

Zvyčajne sa deň po korunováci uhorských kráľov konala aj korunovácia ich manželiek, ktoré boli tiež pomazané. Svätoštefanská koruna im bola položená na pravé rameno, ale potom hneď vrátená na oltár a biskup namiesto toho kráľovnej nasadil na hlavu „domácu“ korunu, ktorú mu podal palatín. Aj táto okázalá slávnosť bola sprevádzaná hostinami, tancom a divadelnými predstaveniami. Prvá korunovácia manželky kráľa, doložená v prameňoch, bola korunovácia ženy Ferdinanda I., Anny Jagelovskej. Pramene nám však neprehrádzajú, či mala nejaký stredoveký vzor.

Tieto korunovácie manželiek Habsburgovcov však nemožno zamieňať s korunováciou jedinej členky habsburského rodu (respektíve už habsbursko-lotrinského rodu), ktorá sa stala panovníčkou. V roku 1741 bola vďaka tomu, že uhorské stavy prijali pragmatickú sankciu, korunovaná Mária Terézia ako skutočná panovníčka a ako s výkričníkom zdôrazňuje Karl Vocelka – s mužským titulom kráľ, čo znamená, že jej skutočne bola na hlavu nasadená Koruna svätého Štefana ako jej mužským predchodcom a nástupcom. Naproti tomu jej manžel František Štefan, ktorý bol uznaný za spoluvládcu, iba zložil prísahu pred zemským snemom.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/apostolske-velicenstvo/>